

ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΓΙΝΕ. ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗΣ ΕΙΣΟΔΟΥ ΣΤΙΣ ΗΠΑ (2001) ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗ, ΕΚΔΟΤΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙ. ΜΙΑ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ, ΔΕΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ¹

ΑΝΤΕΙΑ ΦΡΑΝΤΖΗ / ΜΑΡΙΝΑ ΚΟΤΖΑΜΑΝΗ

Την 1η Φεβρουαρίου, λίγες μέρες μετά την επίσημη ανάληψη της προεδρίας των ΗΠΑ από τον George Bush, Jr. και επτά μήνες πριν από την 11η Σεπτεμβρίου 2001 απαγορεύτηκε η είσοδος του Χρήστου Παπουτσάκη (Χ.Γ.Π.) στις ΗΠΑ, ενώ είχε προγραμματιστεί τιμητική εκδήλωση για τα 30 χρόνια του περιοδικού *Αντί* στο Πανεπιστήμιο Columbia της Νέας Υόρκης και ο εκδότης είχε επίσημα προσκληθεί από τους οργανωτές της εκδήλωσης: το Πρόγραμμα Ελληνικών Σπουδών σε συνεργασία με το Τμήμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Δημοσιογραφίας του ίδιου πανεπιστημίου. Ο Χρήστος Παπουτσάκης επρόκειτο να μιλήσει για την ιστορία του περιοδικού και να συμμετάσχει σε πάνελ με θέμα «Η δημοσιογραφία της διαφωνίας: CIA - Ελλάδα - ΗΠΑ».

Στο παρόν άρθρο, εξετάζουμε τους λόγους που η αμερικανική κυβέρνηση αρνήθηκε βίζα εισόδου στις ΗΠΑ στον Χ.Γ.Π. και εκθέτουμε τις συνέπειες αυτής της πολιτικής πράξης, που είχαν υπερατλαντική εμβέλεια. Προσφέρουμε μια πρώτη συνολική αποτίμηση των γεγονότων, με το πλεονέκτημα της απόστασης των δέκα και πλέον χρόνων που μας χωρίζουν από τότε που συνέβησαν. Ο φάκελος των επιστολών σχετικά με την άρνηση της βίζας αποτελεί πλέον αρχειακό υλικό. Κάποιες από τις επιστολές αυτές συζητούνται με λεπτομέρειες δημόσια για πρώτη φορά. Πέρα

*Η Άντεια Φραντζή διδάσκει νεοελληνική λογοτεχνία στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Είναι επίσης ποιήτρια και δοκιμογράφος, συνεργάτιδα επί χρόνια του περιοδικού *Αντί*.*

Η Μαρίνα Κοτζαμάνη είναι θεατρολόγος και δραματουργός. Διδάσκει στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών.

από την συγκέντρωση και ανάλυση στοιχείων σχετικά με την άρνηση της βίζας όμως, το άρθρο αυτό έχει και τον χαρακτήρα μαρτυρίας. Οι υπογράφουσες, Άντεια Φραντζή (Α.Φ.) και Μαρίνα Κοτζαμάνη (Μ.Κ.) ζήσαμε τα γεγονότα που αφηγούμαστε, η καθεμιά σε διαφορετικό χώρο, και από διαφορετική σκοπιά. Τον Ιανουάριο του 2001 η Α.Φ., στενή συνεργάτης του Αντί και του Χ.Γ.Π., ήταν στην Αθήνα και επρόκειτο να συνοδεύσει τον εκδότη στο ταξίδι του στη Νέα Υόρκη. Η Μ.Κ. βρισκόταν ήδη στη Νέα Υόρκη και εργαζόταν ως λέκτορας στο Τμήμα Κλασικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Columbia. Επίσης, ήταν αναπληρώτρια διευθύντρια του Προγράμματος Ελληνικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Columbia. Με αυτή την ιδιότητα συν-διοργάνωσε την εκδήλωση για το Αντί και τον εναλλακτικό Τύπο στο αμερικανικό πανεπιστήμιο. Εφόσον το άρθρο έχει και τον χαρακτήρα μαρτυρίας, έχει δομηθεί ως αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο. Υπάρχει συνεχής εναλλαγή ανάμεσα σε δύο χώρους, την Αθήνα, όπου ακούμε την αφήγηση της Α.Φ., και τη Νέα Υόρκη, όπου αφηγείται η Μ.Κ.

Αθήνα: Η προετοιμασία του ταξιδιού

Α.Φ: Η προετοιμασία της εκδήλωσης είχε αρχίσει αρκετούς μήνες πριν· και αυτό, γιατί πρόθεση του Χρήστου Παπουτσάκη ήταν να έχει την ευκαιρία όχι μόνο να μιλήσει αλλά και να διαμορφώσει ένα ειδικό δίγλωσσο τεύχος, στο οποίο θα εξιστορούσε τη διαδρομή του Αντί, σε γενικές έστω γραμμές. Το ιστορικό, εκτός σειράς, τεύχος πραγματοποιήθηκε με τη συμβολή της μετάφρασης της Karen Van Dyck, καθηγήτριας του Τμήματος Κλασικών Σπουδών και διευθύντριας του Προγράμματος Ελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Columbia. Αυτό το τεύχος θα μπορούσε κάλλιστα να θεωρηθεί σταθερή πηγή πληροφοριών και σημείο αναφοράς για κάθε μελλοντικό μελετητή του Αντί.² Στο εισαγωγικό κείμενο συνοψίζονται οι βασικές διαχωριστικές γραμμές που όρισαν τον αντιαμερικανισμό στην Ελλάδα, ενώ ειδικότερα μνημονεύεται ένα σημαντικό τεύχος που κυκλοφόρησε το 1977 και στο οποίο καταγράφονταν τα ονόματα 67 πρακτόρων της CIA στην Ελλάδα.³

Ήταν, άραγε, μια απόδοση «εκδικητικής τιμωρίας», κατά την προσφιλή πρακτική των Αμερικανών, η άρνηση βίζας στον Χ.Γ.Π; Ενδεχομένως.

Ωστόσο, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι πλάι στα μεγάλα θέματα, όπως αυτό του ρόλου της CIA στην ελληνική πολιτική ζωή, η ανάμειξη των ΗΠΑ στα εσωτερικά της χώρας μας, κατά τη μακρά διάρκεια από το τέλος της δεκαετίας του '40 ως την Απριλιανή δικτατορία και την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, διαμόρφωσε ένα βαθύ ρήγμα στις ελληνοαμερικανικές σχέσεις, που σταδιακά δεν αφορούσε αποκλειστικά μόνο την ελληνική αριστερά, αλλά το σύνολο σχεδόν των πολιτικών δυνάμεων του τόπου. Στο ιστορικό διάγραμμα του ειδικού αυτού τεύχους, ο Χ.Γ.Π. επιχειρούσε να διαγράψει την περιπέτεια του Αντί, χωρίς περιστροφές

και μισόλογα αλλά με το καθαρό βλέμμα που τον χαρακτήριζε. Το εξώφυλλο του τεύχους, μια ιδέα του ευφάνταστου καλλιτέχνη Άγγελου Παπαδημητρίου, είχε τον τίτλο «Μια ματιά από την Ελλάδα» και απεικόνιζε την εντυπωσιακή μορφή και διεισδυτική ματιά της ηθοποιού Αντιγόνης Αμανίτου. Το τεύχος συμπλήρωναν τα κείμενα δύο εμβληματικών προσώπων: του ποιητή Μανόλη Αναγνωστάκη⁴ και του δημοσιογράφου Σοφιανού Χρυσοστομίδη.⁵

Νέα Υόρκη: Το σκεπτικό της εκδήλωσης για το Αντί

Μ.Κ.: Την άνοιξη του 2001 εξασφάλισα τη συνεργασία της περίφημης Σχολής Δημοσιογραφίας του Columbia για να οργανώσουμε τιμητική εκδήλωση για τα 30 χρόνια εκδοτικής δραστηριότητας του Αντί. Με τη συνδιοργάνωση η εκδήλωση θα αποκτούσε μεγαλύτερη εμβέλεια. Πέρα από την ελληνοαμερικανική κοινότητα και τους φιλέλληνες, θα είχε τη δυνατότητα να ελκύσει δημοσιογράφους, καθώς και ένα ευρύτερο καλλιεργημένο κοινό με πολιτική συνείδηση. Είχα την τύχη να συνεργαστώ στενά σ' αυτό το εγχείρημα με τον Victor Navasky, καθηγητή στο Τμήμα Δημοσιογραφίας του Columbia και ζωντανό θρύλο στο χώρο του εναλλακτικού Τύπου, όπου ανήκει και το Αντί. Ο Navasky ήταν τότε εκδότης και αρχισυντάκτης του *Nation* το οποίο, με έτος ίδρυσης το 1865, είναι το αρχαιότερο περιοδικό γνώμης στην Αμερική. Συμφωνήσαμε να εντάξουμε την εκδήλωση για το Αντί σε ένα πάνελ με ευρύτερο θέμα, το οποίο θα ερευνούσε τον ρόλο του τύπου της διαφωνίας στις δημοκρατικές κοινωνίες. Θεώρησα εύλογο ότι ο Navasky θα είχε τον πρώτο λόγο στο σχεδιασμό ενός πάνελ με θέμα «την σπεσιαλιτέ του». Από νωρίς, όμως, συνειδητοποίησα ότι η σύλληψη του δαιμόνιου δημοσιογράφου είχε και εξαιρετικές θεατρικές δυνατότητες. Άπτονταν, λοιπόν, και του δικού μου επιστημονικού πεδίου που είναι η θεατρολογία.

Το καλό θέατρο γράφει ο Μπρεχτ, και βέβαια εννοεί το πολιτικό θέατρο, είναι διασκεδαστικό και διδακτικό.⁶ Η εκδήλωσή μας θα είχε και τα δύο αυτά στοιχεία. Ως προς το διδακτικό σκέλος, θα παρείχε πλούτο γνώσεων σχετικά με τον τύπο της διαφωνίας. Εκτός από τον Παπουτσάκη και τον Navasky, στο πάνελ θα συμμετείχε και ένας τρίτος θρύλος στον χώρο της ανεξάρτητης δημοσιογραφίας, ο Warren Hinckle, εκδότης του περιοδικού *Ramparts*. Στη δεκαετία του '60, το *Ramparts* είχε προκαλέσει αίσθηση στην Αμερική με τις αποκαλύψεις του για το πώς η CIA χρηματοδοτούσε μυστικά περιοδικά με προοδευτική φυσιογνωμία, όπως το βρετανικό *Encounter*.⁷ Ενώ ο Παπουτσάκης και ο Hinckle θα μοιράζονταν με το κοινό τις εκδοτικές τους εμπειρίες με τη CIA και όχι μόνο, δύο άλλοι δημοσιογράφοι με θητεία στον Τύπο της διαφωνίας, η Francis Stonor Saunders και ο Christopher Hitchens που χάθηκε πρόσφατα, θα ενέτασσαν τις εμπειρίες αυτές σε ένα ευρύτερο ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο, μεγιστοποιώ-

ντας τη διδακτική τους ωφέλεια.⁸ Ο Navasky ευελπιστούσε ότι η εκδήλωσή μας θα λειτουργούσε και ως διδακτική εισαγωγή στη δημοσιογραφία της στράτευσης για τους φοιτητές του Τμήματος Δημοσιογραφίας, τους οποίους έβρισκε απελπιστικά απολιτικούς.

Εκτός από τη διδαχή, το πάνελ θα προσέφερε και διασκέδαση, η οποία ενισχύει κατά τον Μπρεχτ τη γνωστική εμβέλεια. Όπως σε κάθε καλό show αμερικάνικων προδιαγραφών είχαμε τους σταρ, τον Hitchens αλλά και τον George Stephanopoulos, παλιό συνεργάτη του Clinton που εκείνο τον καιρό ήταν πολιτικός σχολιαστής στο μεγάλο τηλεοπτικό κανάλι ABC. Ο Stephanopoulos είχε δεχτεί να συντονίσει τη συζήτηση. Το πάνελ θα προσέφερε επίσης στο κοινό τη συγκίνηση της πρώτης ζωντανής συνάντησης των Χ.Γ.Π. και Hinckle. Οι δύο άνδρες δεν γνωρίζονταν, παρόλο που το *Ramparts* είχε αποτελέσει, όπως έχει πει ο Χ.Γ.Π., το ιδεολογικό πρότυπο του *Αντί*.⁹ Το πάνελ παρείχε επίσης τις προϋποθέσεις να συμβεί έντονη σύγκρουση απόψεων και αντιπαράθεση που είναι βασικό χαρακτηριστικό του καλού δράματος. Πώς θα αντιδρούσαν ο Hitchens και ο Hinckle που αρέσκονταν στις προκλήσεις, στις πιο συντηρητικές απόψεις του Stephanopoulos;

Αθήνα: Αλληλογραφία σχετικά με την άρνηση της βίζας

Α.Φ.: Η Αμερικανική Πρεσβεία της Αθήνας γνώριζε από τις 19 Ιανουαρίου 2001 την πρόσκληση του Χ.Γ.Π. από το Πανεπιστήμιο Columbia και παρά τα επίμονα διαβήματα αρνήθηκε τη θεώρηση του διαβατηρίου του, προβάλλοντας ως επιχείρημα τον νόμο για την Μετανάστευση και Ιθαγένεια, τμήμα 212(a). Αυτό το έπραξε με επιστολή της την 1η Φεβρουαρίου 2001 η Γενική Πρόξενος της πρεσβείας κα Betsy L. Anderson, δηλαδή την ημέρα που είχε οριστεί το πάνελ, χωρίς ωστόσο να προσδιορίζει σε ποια κατηγορία απαγορεύσεων ανήκε ο Χ.Γ.Π.¹⁰ Υποκριτικά, μάλιστα, δήλωνε πως αν στο μέλλον ενδιαφερθεί να ταξιδέψει στις ΗΠΑ θα πρέπει να κάνει εκ νέου αίτηση για να επανεξεταστεί το θέμα του, ωσάν να επρόκειτο για ταξίδι αναψυχής και όχι για πρόσκληση συμμετοχής σε πανεπιστημιακή εκδήλωση προς τιμήν του *Αντί* και μάλιστα σε συγκεκριμένη ημερομηνία. Η πρόταση αυτή ήταν ούτως ή άλλως προσχηματική, καθώς μια τέτοια δυνατότητα θα είχε νόημα και υπόσταση, αν έδινε αντικειμενικό περιθώριο χρόνου για επανεξέταση, αν δηλαδή είχε δοθεί η δυνατότητα αυτή από τις 19 Ιανουαρίου.

Αλλά ας δούμε ποιος ήταν αυτός ο νόμος και ποιες κατηγορίες περιλάμβανε. Αν και στην επιστολή της Γενικής Προξένου αναφερόταν μόνο ο «μαγικός» αριθμός 212a, στο *Αντί* ήδη γνωρίζαμε από προφορική σχετική αναφορά της πρεσβείας τον σχετικό αριθμό του νόμου, τον οποίο είχαμε ήδη εντοπίσει και γνωρίζαμε το περιεχόμενό του. Ο 212a περιελάμβανε μια μεγάλη σειρά και απίστευτη ποικιλία περιπτώσεων. Για να αναφέρω μόνο μερικές, θα ξε-

κινούσα από τους εγκληματίες πολέμου, τους Ναζί, τους εμπόρους όπλων και ναρκωτικών, τους φορείς του Aids, τους ψυχικά ασθενείς, τους δουλεμπόρους, αλλά και τους τρομοκράτες. Ο Τάκης Καφετζής, σε άρθρο του εκείνης της εποχής στο *Αντί*, επεσήμανε ότι: «Αυτή η συμπαράθεση δείχνει πως, ένα έθνος-χωνευτήρι έχει ως προϋπόθεση ύπαρξής του μια ολοκληρωτική αντίληψη για εκείνους τους επ' άπειρον πολλαπλασιάσιμους αποβλητέους που απειλούν την "υγεία" του. Δεν πρόκειται τόσο για επιμέρους και ορίσιμες ομάδες, όσο για την ενσάρκωση μιας πανταχού παρούσας και καλειδοσκοπικής απειλής, που είναι και η πρώτη ύλη για μια κοινωνία άμυνας, φόβου και προκατάληψης. Σ' αυτή την κοινωνία, τα δικαιώματα, οι ελευθερίες, η Πολιτική, συλλήβδην, οφείλουν να υποχωρούν μπροστά στην επιταγή αφανισμού του καθ' υποψίαν μεν αλλά αυτονόητα εχθρικού "μιάσματος"».¹¹

Ο Χ.Γ.Π., με επιστολή του προς τη Γενική Πρόξeno των ΗΠΑ στις 6 Φεβρουαρίου 2001, διαμαρτυρήθηκε για την απαράδεκτη και αναιτιολόγητη απαγόρευση εισόδου του στις ΗΠΑ. Για την ιστορία, αντιγράφω τη σχετική επιστολή: «Αξιότιμη Κυρία Anderson, Όπως γνωρίζετε προκειμένου να μου χορηγηθεί θεώρηση του διαβατηρίου μου για μετάβασή μου στις Η.Π.Α., κατέθεσα το διαβατήριό μου, αντίγραφο της φορολογικής μου δηλώσεως και το προβλεπόμενο σχετικό αντίτιμο-παράβολο (17.000 δρχ.). Τελικώς η θεώρηση δεν μου χορηγήθηκε, γεγονός που προκαλεί κατάπληξη, σε όλη την ελληνική κοινωνία και έντονες διαμαρτυρίες, από τον πολιτικό και πνευματικό κόσμο. Ανεξαρτήτως των δικών μου ενεργειών προς αντιμετώπιση της απόφασης αυτής, σας ζητώ να μου επιστρέψετε το διαβατήριο, το αντίγραφο της φορολογικής μου δηλώσεως και το αντίτιμο των 17.000 δρχ., που μετά την απόφασή σας να μην μου χορηγηθεί visa, αχρεωστήτως παρακρατείτε. Η τυχόν άρνησή σας θα είναι εξίσου πρωτοφανής ενέργεια με την μη χορήγηση θεωρήσεως στο διαβατήριό μου».¹² Γεγονός παραμένει ότι ο Χ.Γ.Π. θεωρήθηκε *persona non grata*, χωρίς ποτέ να συγκεκριμενοποιηθεί η αιτιολογία. Τρομοκράτης; Ίσως. Υπό την έννοια της αποκαλυπτικής δημοσιογραφίας που συστηματικά παρουσίασε από τις στήλες του το *Αντί*. Ήδη ένα σημαντικό αφιέρωμα για τα 200 χρόνια από την διακήρυξη της ανεξαρτησίας των ΗΠΑ δημοσιεύτηκε τον Οκτώβριο του 1976, μέσα από το οποίο αναδεικνύαμε τις μεγάλες μεταβολές στην αμερικανική δημοκρατία που είχαν καταγραφεί ως τις μέρες μας.¹³ Αλλά και με σειρά άρθρων και επισημάνσεων, το *Αντί* είχε πάρει μια καλή θέση μέσα στους φακέλους της CIA. Αξιοποιώντας τον νόμο FOIA, Freedom of Information Act, ζητήσαμε και λάβαμε, έστω και με μεγάλη καθυστέρηση, ένα ικανό αριθμό εγγράφων, με πολλές βέβαια διαγραφές και με τη δυνατότητα να αποκτήσουμε ένα ακόμη μεγαλύτερο σύνολο εγγράφων επί πληρωμή.¹⁴ Το ποσό που ζητούσαν τότε ήταν περίπου

70.000 δραχμές. Όπως ήταν επόμενο δεν αποφασίσαμε να τους χρηματοδοτήσουμε.

Νέα Υόρκη: Διαμαρτυρίες σχετικά με την άρνηση της βίζας

Μ.Κ.: Εμμένοντας στη διδαχή που μπορούμε να αντλήσουμε από το θέατρο, ένα άλλο χαρακτηριστικό του καλού θεάτρου είναι το ότι εκπλήσσει: η ανατροπή. Δεν είχαμε βέβαια προσχεδιάσει την άρνηση της αμερικανικής κυβέρνησης να χορηγήσει βίζα στον Χ.Γ.Π. Η ενημέρωση με επιστολή ήρθε την ίδια την ημέρα της εκδήλωσης, απειλώντας να την σαμποτάρει, εφόσον ο Παπουτσάκης ήταν το τιμώμενο πρόσωπο.¹⁵ Για να σταθείς στο σανίδι πρέπει να είσαι ευπροσάρμοστος στις μεταβολές της τύχης. Με την ανατρεπτική αυτή κίνηση, η CIA αποκτούσε ουσιαστικά ρόλο στην εκδήλωση, οπότε είχαμε τη δυνατότητα να προσφέρουμε στο κοινό live (!) την εμπειρία της δράσης της και όχι μόνο αναφορές στο έργο της. Ο Woody Allen έχει πει ότι το 80% της επιτυχίας οφείλεται απλά στο να εμφανίζεσαι.¹⁶ Με την απρόσμενη κίνηση της CIA, το 80% της επιτυχίας της δικής μας εκδήλωσης βασίστηκε στην απουσία· την απουσία του Χ.Γ.Π.

Ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή. Για να θυμηθούμε και πάλι τον Μπρεχτ, η παράσταση δεν είναι αυτοσκοπός αλλά μέσον για να αλλάξουμε τον κόσμο.¹⁷ Η ουσιαστικότερη συμβολή της CIA στο πάνελ είναι ότι ενεργοποίησε πολιτικές δράσεις εκτός πάνελ, όπως συζητήσεις στο διαδίκτυο, στους τόπους του Modern Greek Studies Association (MGSA) και του Greek Helsinki Monitor, όπου οργιάζαν τοποθετήσεις, διαμαρτυρίες και εικασίες σχετικά με τη μη χορήγηση βίζας στον Παπουτσάκη.

Πρωταρχική σημασία είχαν οι αντιδράσεις από τις διοικητικές αρχές του Πανεπιστημίου Columbia. Εστάλησαν επιστολές διαμαρτυρίας προς τον Αμερικανό πρέσβη στην Αθήνα Nicholas Burns από τους προέδρους των δύο Τμημάτων που είχαν καλέσει τον Παπουτσάκη, συνυπογραμμένες από τους διοργανωτές της εκδήλωσης.¹⁸ Και οι δύο επιστολές τοποθετούν την άρνηση της βίζας στον δημόσιο χώρο, θίγοντας –επιστρέφουμε και πάλι με άλλο τρόπο στο θέατρο– τα δικαιώματα του κοινού. Σε ειρωνικό τόνο, η επιστολή του Τμήματος Δημοσιογραφίας αναφέρει: «Τι προτείνετε να πούμε στο κοινό, το οποίο απ' ό,τι φαίνεται θα είναι πολυπληθές, και συμπεριλαμβάνει φοιτητές που θα παρακολουθήσουν το πάνελ ως μέρος των μαθημάτων;». Κατά τη δεύτερη επιστολή, η άρνηση της βίζας στον Παπουτσάκη, διακεκριμένο δημοσιογράφο «αρνείται στους φοιτητές την δυνατότητα να σχηματίσουν την δική τους γνώμη σχετικά με την εγκυρότητα των απόψεών του». Όπως αναφέρει ο David Edgar, πολιτικοποιημένος βρετανός δραματουργός, η υποστήριξη της ελευθερίας του λόγου δεν αφορά μόνο στα δικαιώματα του ομιλητή αλλά και του ακροατή.¹⁹ Εάν ο ομιλητής έχει το δικαίωμα να μιλήσει ελεύθερα, έστω και εάν

προσβάλλει, το κοινό έχει επίσης το δικαίωμα να ακούσει ελεύθερα, έστω και εάν προσβληθεί.

Εκτός από το Πανεπιστήμιο, στην άρνηση της βίζας αντέδρασαν και σημαντικές οργανώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως ο παγκόσμιος οργανισμός συγγραφέων PEN και το New York Civil Liberties Union (NYCLU). Το τελευταίο προσφέρει νομικές συμβουλές και υπεράσπιση σε περιπτώσεις όπου καταστρατηγείται η ελευθερία του λόγου. Η επιστολή του NYCLU αναφέρει ότι η πράξη άρνησης της βίζας ήταν παράνομη ως προς δύο σημεία.²⁰ Πρώτον, οι αμερικανικές αρχές ήταν υποχρεωμένες, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου για τη Μετανάστευση και την Ιθαγένεια, να αναφέρουν τον λόγο που αρνήθηκαν τη βίζα στον Παπουτσάκη. Δεύτερον, έπρεπε να τον ενημερώσουν για την απόφασή τους έγκαιρα –και όχι βέβαια την ίδια την ημέρα της εκδήλωσης–, έτσι ώστε να έχει τον χρόνο, εάν το επιθυμεί, όπως του αναφέρουν, να προσβάλλει την άρνηση της βίζας. Η επιστολή την οποία έχει συντάξει ο Arthur Eisenberg, διευθυντής του Νομικού Τμήματος του NYCLU, αναφέρει και κάτι άλλο ενδιαφέρον. Η πρώτη τροποποίηση του Χάρτη των Δικαιωμάτων που αφορά στην ελευθερία του λόγου πρέπει να διευρυνθεί, έτσι ώστε να συμπεριλαμβάνει όχι μόνο τους αμερικανούς πολίτες αλλά και όσους υποδέχονται στο έδαφός τους οι ΗΠΑ, προκειμένου να συμμετάσχουν σε πανεπιστημιακές δραστηριότητες.²¹ «Εφόσον ενδιαφέρει τις ΗΠΑ να προάγουν την δημοκρατία στο εξωτερικό» επιχειρηματολογεί ο Eisenberg, «αυτές οι προσπάθειες χωλαίνουν, όταν εμείς οι ίδιοι δεν σεβόμαστε τα άρθρα του δικού μας δημοκρατικού πολιτεύματος». Η προτεινόμενη τροποποίηση θα έκανε ίσως τις ρυθμίσεις σχετικά με την ελευθερία του λόγου να έχουν λιγότερο εθνικιστικό χαρακτήρα. Από αυτή την άποψη, η περίπτωση Χ.Γ.Π. ίσως επισημαίνει την ανάγκη αλλαγών στο Σύνταγμα που να ανταποκρίνονται στον νέο ηγετικό ρόλο που φιλοδοξούν να έχουν οι ΗΠΑ στη μετα-αποικιοκρατική εποχή και στην εποχή της παγκοσμιοποίησης.

Νέα Υόρκη: Η εκδήλωση και η υποδοχή της

Μ.Κ.: Η εκδήλωση για τον Τύπο της διαφωνίας έγινε την 1η Φεβρουαρίου 2001. Η μεγάλη αίθουσα του Τμήματος Δημοσιογραφίας ήταν κατάμεστη. Πρέπει να είχαν συρρεύσει πάνω από 500 άτομα: φοιτητές, καθηγητές, φιλέλληνες ως και η ελληνική τηλεόραση. Η σκηνή όμως ήταν σχεδόν άδεια, καθώς η μία ανατροπή διαδεχόταν την άλλη. Από τους πέντε ομιλητές που είχαμε προαναγγείλει, παρόντες ήταν μόνο δύο: ο Navasky και η Saunders. Ο Στεφανόπουλος ακύρωσε την τελευταία στιγμή τη συμμετοχή λόγω έκτακτων επαγγελματικών υποχρεώσεων, ενώ ο Hinckle και ο Hitchens ήταν άφαντοι. Ο Navasky διάβασε στο κοινό ένα κείμενο του Παπουτσάκη σχετικά με την ιστορία και τις δραστηριότητες του Αντί και διαμαρτυρήθηκε έντονα

για την απόφαση της αμερικανικής κυβέρνησης να του αρνηθεί βίζα εισόδου στις ΗΠΑ. Εκ μέρους του περιοδικού *Αντί* χαιρέτησε την εκδήλωση ο Μάνος Στεφανίδης, συνεργάτης εκείνη την εποχή του Παπουτσάκη.²² Κατόπιν, η Saunders ανέπτυξε με λεπτομέρειες το πώς η CIA χρηματοδοτούσε συστηματικά και σε ευρεία κλίμακα προοδευτικά περιοδικά την εποχή του ψυχρού πολέμου για να στηρίζουν τη μη κομμουνιστική αριστερά.²³ Χρηματοδοτούσε επίσης επιφανείς διανοούμενους, όπως ο Arthur Koestler, ο Ignazio Silone ή ο Louis Fischer για να γράφουν άρθρα σχετικά με το πώς είχαν απορρίψει τον κομμουνισμό.

Με σαράντα λεπτά καθυστέρηση μπήκε επιτέλους στην αίθουσα ο Hitchens, θεατρικότατος, με παρακμιακό στυλ, χαιρετώντας και νεύοντας σε φίλους στο κοινό.²⁴ Δεινός ρήτορας, ο Hitchens μίλησε σχετικά με τον ρόλο της CIA στα ελληνικά ζητήματα, εμμένοντας ιδιαίτερα στο Κυπριακό. Λίγο αργότερα, κατέφθασε και ο Hinckle, με μαύρο κάλυμμα στο ένα μάτι σαν πειρατής. Κρατούσε σε λουρί ένα σκύλο Λαμπραντόρ, που όρμησε να πάρει θέση στη σκηνή με τους ομιλητές. Από κει και πέρα, όπως γράφει και ο Navasky, μη με ρωτάτε ποιος είπε τι.²⁵ Έγινε πανδαιμόνιο. Το κοινό κατέκλυζε τους ομιλητές με ερωτήσεις, ιδιαίτερα τον Hitchens. Παρών ήταν και ο δημοσιογράφος Ηλίας Δημητρακόπουλος, που είχε έρθει ειδικά από την Washington για να κάνει την προσωπική του κατάθεση σχετικά με το πώς είχε διωχθεί από τη CIA τον καιρό της χούντας.²⁶

Σε γενικές γραμμές, ο ξένος Τύπος αδιαφόρησε για την άρνηση της βίζας και το πάνελ, εκτός από το αγγλικό περιοδικό *New Statesman* και το *Nation*. «Η σιωπή του Υπουργείου Εξωτερικών, αλλά και του αμερικανικού τύπου σχετικά με τους λόγους που απαγορεύτηκε η χορήγηση βίζας στον Παπουτσάκη μας κάνει να αναρωτιόμαστε εάν επιστρέφουμε στις σκοτεινές μέρες του Μακαρθισμού», σχολιάζει το *Nation*.²⁷ Ίσως αξίζει να εξετάσει κανείς την σιωπή του Τύπου σχετικά με την περίπτωση Χ.Γ.Π., σε συνδυασμό με την πυκνή αυτολογοκρισία του Τύπου που ακολούθησε για λόγους εθνικής ασφάλειας μετά την 11η Σεπτεμβρίου.

Παρόλο που η εκδήλωση και η περίπτωση Παπουτσάκη δεν καταγράφηκε στα εφημέρα στις ΗΠΑ, έμεινε στη μνήμη. Αυτό είναι σαφές δέκα χρόνια μετά. Ο Navasky αφιερώνει αρκετές σελίδες στην εκδήλωση στο βιβλίο του *A Matter of Opinion* (2005), εντάσσοντας το *Αντί* στον χάρτη των εναλλακτικών εντύπων διεθνώς. Παρουσιάζει με λεπτομέρειες τη δράση του περιοδικού, αναφέρει μέχρι και το ότι είχαν βάλει βόμβα στα γραφεία του.²⁸ Η άρνηση της βίζας στον Παπουτσάκη συζητείται και σε νομικό άρθρο του 2003, με θέμα τις απαγορεύσεις εισόδου στην Αμερική σε δημοσιογράφους. Η συγγραφέας τείνει να συγχέει απαγορεύσεις για ιδεολογικούς λόγους με άλλες που είχαν γραφειοκρατικά κωλύματα, οπότε οι θέσεις της δεν είναι πολύ σαφείς.²⁹ Πάντως το άρθρο δείχνει ότι η

περίπτωση Χ.Γ.Π. αξίζει να μελετηθεί σε σχέση με άλλες περιπτώσεις αρνήσεων βίζας σε δημοσιογράφους στις ΗΠΑ. Όπως ανέφερα προηγουμένως, με αφορμή την άρνηση βίζας στον Χ.Γ.Π. τέθηκαν και ζητήματα σε σχέση με την ελευθερία του λόγου, τόσο από την σκοπιά των αλλοεθνών, όσο και από τη σκοπιά του κοινού. Τα ζητήματα αυτά καθίστανται ιδιαίτερα επίκαιρα σήμερα, όταν η επικοινωνία μέσω διαδικτύου έχει φέρει στο προσκήνιο τη δύναμη αλλά και τα δικαιώματα των πολιτών του κόσμου.

Η περίπτωση Χ.Γ.Π., λοιπόν, ξεπερνά το μεμονωμένο περιστατικό κρατικής αυθαιρεσίας και ανοίγει γόνιμα ερευνητικά πεδία σε θέματα που αφορούν άμεσα στις λειτουργίες της δημοκρατίας σήμερα. Αυτό οφείλεται στο ότι η εκδήλωση δεν εντάχθηκε αποκλειστικά σε ελληνικό πλαίσιο. Εάν δεν είχε συνδιοργανωθεί με το Τμήμα Δημοσιογραφίας, ενός από τα καλύτερα πανεπιστήμια στις ΗΠΑ, αμφιβάλλω εάν θα είχαν προκύψει ακόμα και οι διαμαρτυρίες από τις ανθρωπιστικές οργανώσεις.

Αθήνα: Οι αντιδράσεις του Τύπου

Α.Φ.: Ενώ ο τύπος στις ΗΠΑ αγνόησε την άρνηση βίζας στον Χ.Γ.Π., στην Ελλάδα έγινε κοσμογονία. Διαμαρτυρίες για την απαγόρευση εισόδου του στις ΗΠΑ και συμπάρασταση στο πρόσωπό του εκδηλώθηκαν με μεγάλη ένταση από τον δημοσιογραφικό κόσμο: από τον αγαπητό συνεργάτη και διατελέσαντα διευθυντή της εφημερίδας *Η Αυγή*, Σοφιανό Χρυσοστομίδα, ο οποίος παρατήρησε ότι «οι αξιωματούχοι που πήραν (αυτή) την απόφαση πρέπει να είναι είτε άνθρωποι εμπαθείς και μονοσήμαντοι, είτε απλώς ανεύθυνοι, εφόσον, με τις πράξεις τους αυτές καλλιεργούν τον αντιαμερικανισμό στην Ελλάδα».³⁰ Από το Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΣΗΕΑ διατυπώθηκε η άποψη ότι «η απαγόρευση (αυτή) εκτός του ότι συνιστά κατάφωρη παραβίαση της ελευθερίας έκφρασης αποτελεί και προσβολή για όλο το δημοσιογραφικό κόσμο».³¹ Συμπληρωματικά, ο πρόεδρος της ΕΣΗΕΑ Νίκος Κιάος δήλωνε ότι «είναι αυθαιρεσία να θεωρείται τρομοκράτης ο αγωνιστής της δημοκρατίας, ο μαχητής κατά της χούντας στα χρόνια της δικτατορίας, ο οποίος βασανίστηκε απάνθρωπα από την στρατιωτική αστυνομία την εποχή εκείνη για τις ιδέες του».³² Αλλά ενδιαφέρουσα είναι και η επισήμανση της Φανής Πετραλιά, μέλους του ΔΣ της ΕΣΗΕΑ, η οποία τόνιζε πως «η αίσθηση που (της) προκάλεσε η είδηση είναι ότι ξυπνούν τα φαντάσματα του παρελθόντος και ότι η αμερικανική πολιτεία επινοεί “τρομοκράτες”, όταν δεν μπορεί να τους ανακαλύψει».³³ Μηνύματα έστειλαν οι Σεραφείμ Φυντανίδης, διευθυντής της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία* και *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, ο Χρήστος Πασαλάρης, σύμβουλος έκδοσης και αρθρογράφος της εφημερίδας *Ελεύθερος Τύπος*, και από την εφημερίδα *Η Καθημερινή*, ο πολιτικός αρθρογράφος Κ. Αγγελόπουλος.³⁴ Ο ποιητής και δημοσιογράφος Παντελής Μπουκάλας έγραφε χαρακτηρι-

στικά: «Οι καλοί ποιητές είναι και προφήτες, ωστόσο όταν ο καλός έλληνας ποιητής Κώστας Καρυωτάκης στρεφόταν το 1927 “Στο άγαλμα της Ελευθερίας που φωτίζει τον κόσμο” -και έλεγε- “Λευτεριά, Λευτεριά, σχίζει, δαγκάνει / τους ουρανούς το στέμμα σου. Το φως σου, / χωρίς να καίει, τυφλώνει το λαό σου”– δεν θα μπορούσε βέβαια να προφητέψει ότι, δεκαετίες αργότερα, όσοι ηγούνται, φανερά ή μυστικά, ενός λαού με δημοκρατική παράδοση, του αμερικανικού, θα τυφλώνονταν τόσο ώστε να συμπεριλάβουν τον εκδότη και δημοσιογράφο Χρήστο Παπουτσάκη στους “εγκληματίες πολέμου, τρομοκράτες και ναζιστές” και να του απαγορεύσουν την είσοδο στις ΗΠΑ».³⁵

Αν και ανυπόγραφη, η ειδησεογραφία της εφημερίδας *Ριζοσπάστης* γνωστοποίησε το συμβάν με δύο δημοσιεύματα που αναφέρονταν επικριτικά στην απαγόρευση αλλά και με θετικό πρόσημο στην περιγραφή της εκδήλωσης στη Νέα Υόρκη και της ιδιαίτερης ανταπόκρισης του κοινού.³⁶

Δεν θα μπορούσα, βέβαια, να παραλείψω τη συστηματική κάλυψη των γεγονότων με επανειλημμένα δημοσιεύματα της εφημερίδας *Η Αυγή*. Ο Σοφιανός Χρυσοστομίδης,³⁷ στη στήλη του «Ελεύθερα και Απροκατάληπτα» επανέρχεται στο ζήτημα προσθέτοντας τον καίριο χαρακτηρισμό της «υπεροψίας» στους εκπροσώπους των ΗΠΑ στην Ελλάδα. Ο Νίκος Φίλης,³⁸ επίσης, ερμηνεύει τη στάση των ΗΠΑ ως απότοκο της συκοφαντικής άποψης αμερικανικών κύκλων ότι στην Ελλάδα δρουν με ασύδοτο τρόπο οι τρομοκράτες και αυτό, βέβαια, στο πλαίσιο της επιδίωξής τους να αναλάβουν την ασφάλεια των Ολυμπιακών αγώνων, με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Η εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*³⁹ δημοσιεύει ανταπόκριση του Δ. Π. Δήμα από τη Νέα Υόρκη, στην οποία παρατίθενται αρκετές από τις εκεί αντιδράσεις για την άρνηση χορήγησης βίζας στον Χ.Γ.Π. Η εβδομαδιαία εφημερίδα *Η Εποχή*⁴⁰ δημοσιεύει συνέντευξη του Χ.Γ.Π., με αφορμή την απαγόρευση εισόδου στις ΗΠΑ, όπου θίγονται και μια σειρά από άλλα ενδιαφέροντα θέματα.

Το παρελθόν αναβιώνει μέσα στο παρόν της συγκεκριμένης συγκυρίας. Τα περισσότερα σχόλια υπενθυμίζουν τον μακαρθισμό ή την εποχή του Πιουριφόι. Αλλά, επίσης, υπήρξαν πολλές αναφορές και διασυνδέσεις με την πρόσφατη νατοϊκή επέμβαση στα Βαλκάνια, που με τον διαμελισμό της Γιουγκοσλαβίας οδήγησε στους βομβαρδισμούς της Σερβίας, με την ευρωπαϊκή και νατοϊκή σύμπραξη, και σε επιπτώσεις της κρατικής τρομοκρατίας στην περιοχή, τις αποκαλούμενες «παράπλευρες απώλειες», με θύματα αμάχους και μακρόχρονες βλάβες στην υγεία του πληθυσμού.⁴¹ Γεγονότα ενδεικτικά του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβάνεται το αμερικανικό κατεστημένο το μέλλον του πλανήτη. Και, βέβαια, η στάση του *Αντί* ήταν και αυτή τη φορά ξεκάθαρη. Θυμίζω εδώ μία λιγότερο γνωστή αντιμιλιταριστική πρωτοβουλία του *Αντί* που είχε ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ενός κειμένου-έκκληση για ειρήνη στα Βαλκάνια που είχαν υπογράψει καλλιτέχνες και

διανοούμενοι από τα Βαλκάνια, και από την Ελλάδα: ο Μίκης Θεοδωράκης, ο Μανόλης Αναγνωστάκης, ο Θόδωρος Αγγελόπουλος, κ.ά.⁴²

Αλλά για να επικεντρωθώ και πάλι στο θέμα μου, θα ήθελα να παρατηρήσω πως, παρά τις συχνές προσφυγές των αρθρογράφων στο Υπουργείο Εξωτερικών το οποίο, ως όφειλε, θα έπρεπε να αντιδράσει, καθώς στο πρόσωπο του Χ.Γ.Π. δεν θιγόταν μόνο ο δημοσιογραφικός κόσμος αλλά ακόμη περισσότερο όλος ο ελληνικός λαός, που εξακολουθούσε μόνος αυτός σε όλη την Ευρώπη να αιτείται, και συχνά με όρους επώδυνους, την περίφημη βίζα, το Υπουργείο εποίησε την νήσσα.

Οι αντιδράσεις του Τύπου και τα δημοσιεύματα στο *Αντί*, ήσαν άμεσα. Ωστόσο, το Υπουργείο Εξωτερικών αναγκάστηκε να απαντήσει μόνο μετά από ερώτηση του βουλευτή Παναγιώτη Λαφαζάνη στο Ελληνικό Κοινοβούλιο.⁴³ Ο υφυπουργός Εξωτερικών Γρηγόρης Νιώτης, λοιπόν, ισχυρίστηκε πως δεν είχε εγκαίρως ενημερωθεί, και αυτό μάλιστα διατυπώθηκε στις 5 Μαρτίου, δηλαδή ένα μήνα και πλέον μετά το συμβάν· με το σύνολο σχεδόν του ελληνικού Τύπου να έχει αντιδράσει, ο υφυπουργός δεν είχε δει ούτε ακούσει το παραμικρό και αρκέστηκε να χαρακτηρίσει το γεγονός «ατυχές». Κατά τεκμήριο, ο τότε υπουργός Εξωτερικών, κατόπιν πρωθυπουργός και πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ Γεώργιος Α. Παπανδρέου, με τη σιωπή του ταυτίστηκε με το «ατυχές» περιστατικό της δήλωσης του υφυπουργού.

Νέα Υόρκη: Ο απολογισμός του Victor Navasky

Μ.Κ.: Σε συνεστίαση που έγινε μετά το πάνελ, ο Navasky μου είπε συνωμοτικά: «Ξέρεις λοιπόν από δω και πέρα ποιο είναι το μυστικό της επιτυχημένης εκδήλωσης: ό,τι και να διοργανώνεις στο Columbia, με οποιοδήποτε θέμα, θα καλείς και τον Παπουτσάκη!». Ο Παπουτσάκης δεν υπάρχει πια, υπάρχει όμως ο Navasky. Ο Navasky γνώρισε τον Παπουτσάκη σε επαγγελματικό ταξίδι που έκανε στην Αθήνα μετά την εκδήλωση. Συναντήθηκαν στο σπίτι της τεχνοκρίτικου Μαρίας Κοτζαράνη και μια δεύτερη φορά στα γραφεία του *Αντί*. Έγραψε ένα κείμενο ειδικά για τον απολογισμό της εκδήλωσης 10 χρόνια μετά, το οποίο παραθέτουμε αυτούσιο. Αναφέρεται καταρχήν στο πάνελ και γράφει: «Παρόλο που στην ασφυκτικά γεμάτη αίθουσα το κοινό δεν άκουσε τον Παπουτσάκη να μιλά, άκουσαν καθαρά το μήνυμά ότι ένα μικρό περιοδικό μπορεί να κάνει μεγάλη διαφορά. Αλλιώς γιατί να του απαγορεύσει την είσοδο στην χώρα η κυβέρνηση των ΗΠΑ;». Και συνεχίζει: «Όταν συνάντησα τον Παπουτσάκη στην Αθήνα, δεν με εξέπληξε το ότι αυτός ο ευγενικός και φαινομενικά πράος άνθρωπος εξέδιδε ένα τόσο τολμηρό και ριζοσπαστικό περιοδικό της διαφωνίας –θυμηθείτε το όνομά του: *Αντί*. Χρειάζεται γενναιότητα για να αμφισβητήσει κανείς το status quo, όταν η πλειοψηφία κατακρίνει αυτή τη στάση. Χρειάζεται όμως και ένα ιδιαίτερο ταμπεραμέντο και συ-

ναισθηματική ισορροπία για να κινητοποιήσει κανείς τις άτακτες στρατιές των διανοουμένων, οι περισσότεροι από τους οποίους έχουν διαφορές μεταξύ τους, είτε είναι αριστεροί, προοδευτικοί ή οτιδήποτε άλλο και να τους κάνει να τηρούν με συνέπεια τις προθεσμίες που απαιτεί η τα-

κτική έκδοση. Ο Παπουτσάκης δεν είναι πια μαζί μας, αλλά το πνεύμα του ζει στον ανεξάρτητο τύπο σε όλο τον κόσμο. Εύχομαι η απουσία του περιοδικού του να σας εμπνεύσει να ξεκινήσετε το δικό σας».⁴⁴

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Ομιλία που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο Συνεδρίου για το Αντί, με τίτλο *Από τη δικτατορία στην μεταπολίτευση: αντίσταση και εναλλακτική προοπτική* (Πάτρα, 27 και 28 Μαΐου 2011). Το συνέδριο οργανώθηκε από το Δίκτυο Πολιτικών Ανωτάτης Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών.
- 2 *Δεκαπενθήμερη Πολιτική και Πολιτιστική Επιθεώρηση Αντί*. Ειδική έκδοση εκτός κυκλοφορίας, Φεβρουάριος 2001.
- 3 Βλ. *Αντί* 73 (Ιούν. 1977), σ. 13-42.
- 4 Βλ. «Διαρκής εγρήγορση»: απόσπασμα κειμένου του Μανόλη Αναγνωστάκη, που αρχικά είχε δημοσιευθεί στο *Αντί* 500 (Αύγ. 1992), σ. 32.
- 5 «Μετά είκοσιν έτη»: απόσπασμα άρθρου του Σοφιανού Χρυσοστομίδη, που αρχικά είχε δημοσιευθεί στο *Αντί* 600 (Μάρτ. 1996), σ. 4.
- 6 Για παράδειγμα, βλ. Μπέρτολτ Μπρεχτ, *Οι διάλογοι από την αγορά του χαλκού*, μτφρ. Αντώνης Γλυτζουρής / Θωμάς Σαρηγιάννη, Δωδώνη, Αθήνα 2000, σ. 173, 177. Βλ. επίσης, Μπέρτολτ Μπρεχτ, *Μικρό όργανο για το θέατρο*, μτφρ. Δημήτρης Μυράτ, Πλειάς, Αθήνα 1974, σ. 51, 53. Στο *Μικρό όργανο για το θέατρο*,

- ο Μπρεχτ υποστηρίζει πως η διασκέδαση είναι ο μοναδικός στόχος του θεάτρου (π.χ. σ. 29, 31). Η διασκέδαση όμως έχει διδακτική διάσταση. Παραπέμπει κυρίως στην ανάπτυξη κριτικής ικανότητας που αποτελεί προϋπόθεση για πολιτική δράση.
- 7 Βλ. Victor S. Navasky, *A Matter of Opinion*, Farrar, Straus & Giroux, Ν. Υόρκη 2005, σ. 390-391.
 - 8 Την άνοιξη του 2001 που έγινε το πάνελ σχετικά με τον Τύπο της διαφωνίας στο Πανεπιστήμιο Columbia, η Francis Stonor Saunders, βρετανίδα δημοσιογράφος και ιστορικός, είχε τη διεύθυνση του καλλιτεχνικού τμήματος του βρετανικού περιοδικού *New Statesman*. Το πρώτο της βιβλίο, *The Cultural Cold War: CIA and the World of Arts and Letters*, The New Press, Λονδίνο 2000, είχε εκδοθεί πρόσφατα και είχε προκαλέσει αίσθηση, καθώς ήταν η πρώτη ενδελεχής μελέτη της πολιτισμικής πολιτικής της CIA την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Ο γνωστός στην Ελλάδα Christopher Hitchens ήταν βρετανο-αμερικανός συγγραφέας και δημοσιογράφος. Την άνοιξη του 2001 εργαζόταν στα περιοδικά *Vanity Fair* και *Nation*.
 - 9 Βλ. το κείμενο της ομιλίας που επρόκειτο να δώσει ο Χρήστος Παπουτσάκης στο Πανεπιστήμιο Columbia: Christos Papoutsakis,

- «The Story of the Greek Magazine *ANTH*», *Αντί*. Ειδική έκδοση εκτός κυκλοφορίας, Φεβρουάριος 2001, σ. 4-5.
- 10 Η σχετική επιστολή έφθασε στο γραφείο του περιοδικού με φαξ και βρίσκεται κατατεθειμένη στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ).
 - 11 Βλ. Τάκης Καφετζής, «Πολιορκία πανικού», *Αντί* 731 (9.2.2001), σ. 9-10.
 - 12 Αντίγραφο της επιστολής είναι κατατεθειμένο στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ).
 - 13 Βλ. «ΗΠΑ: 200 χρόνια επεκτατισμού», *Αντί* 57 (Οκτ. 1976), σ. 12-47.
 - 14 Βλ. «Θέλουμε το φάκελό μας», *Αντί* 159 (1980), σ. 21.
 - 15 Βλ. επιστολή της Γενικής Προξένου Betsy L. Anderson προς τον Χρήστο Παπουτσάκη, με ημερομηνία 1.2.2001, στο αρχείο Μαρίας Κοτζαμάνη.
 - 16 Βλ. <http://www.quotationspage.com/quote/1903.html>, πρόσβ. 3 Αυγ. 2012.
 - 17 Βλ. π.χ. Μπρέχτ, *Μικρό όργανο για το θέατρο*, ό.π., σ. 51, 67, 72, 75 και 90.
 - 18 Η επιστολή της Μεταπτυχιακής Σχολής Δημοσιογραφίας είναι υπογεγραμμένη από τους Tom Goldstein, κοσμήτορα, και Victor Navasky, καθηγητή Περιοδικού Τύπου στο Delacorte Center for Magazine Journalism, ενώ η επιστολή του Τμήματος Κλασικών Σπουδών είναι υπογεγραμμένη από τους Gareth Williams, αναπληρωτή καθηγητή και πρόεδρο, και Marina Kotzamani, λέκτορα και αναπληρώτρια διευθύντρια του Προγράμματος Ελληνικών Σπουδών. Και οι δύο επιστολές έχουν ημερομηνία 1η Φεβρουαρίου 2001. Η επιστολή του Τμήματος Δημοσιογραφίας απαντήθηκε από τον πρέσβη N. Burns (ημερομηνία 2 Μαρτίου 2001) και η επιστολή του Τμήματος Κλασικών Σπουδών από τον J. Michael Cleverley, Charge d'Affaires a.i. Και οι δύο απαντητικές επιστολές αναπαράγουν με μικρές τροποποιήσεις την επιστολή σχετικά με την άρνηση της βίβας που είχε σταλεί από την Αμερικανική Πρεσβεία στον Παπουτσάκη.
 - 19 Αναφέρεται στο Miriam Felton-Dansky, «Controlling the Twenty-First-Century», στο *Theater* 38.3 (2008), Αφιέρωμα: «Censorship and Performance», σ. 23-36.
 - 20 Την επιστολή με ημερομηνία 1η Φεβρουαρίου 2001 έχει συντάξει ο Arthur Eisenberg, διευθυντής του νομικού τμήματος της οργάνωσης NYCLU. Απευθύνεται στον πρέσβη N. Burns και στον Colin Powell που ως Secretary of State επέβλεπε την εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης George Bush, Jr.
 - 21 Είναι αξιοσημείωτο ότι η προτεινόμενη διεύρυνση δεν αφορά σε όλους τους ξένους επισκέπτες στην Αμερική αλλά βασικά στους διανοούμενους.
 - 22 Ο Μάνος Στεφανίδης έγραψε τις εντυπώσεις του από το πάνελ στο Columbia στο «Το Αντί στις ΗΠΑ. Η Εξουσία δεν έχει τον Θεό της», *Αντί* 731 (9.2.2001), σ. 4-5.
 - 23 Η εισήγησή της βασίστηκε σε υλικό από το βιβλίο της. Βλ. Saunders, *The Cultural Cold War*, ό.π.
 - 24 Η Saunders περιγράφει γλαφυρά τη θεατρική παρουσία του Hitchens στο πάνελ. Βλ. της ίδιας, «Show Us the Papers Hitchens», *New Statesman* (14.5.2001).
 - 25 Βλ. Navasky, *A Matter of Opinion*, ό.π., σ. 395.
 - 26 Ο Ηλίας Δημητρακόπουλος είναι δημοσιογράφος με σημαντική αντιδικτατορική δράση στις ΗΠΑ, για την οποία έχει τιμηθεί από τον πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας Κάρολο Παπούλια με τον Ταξιάρχη του Τάγματος του Φοίνικα.
 - 27 Βλ. «Beware of Bureaucrats Barring Greeks», ανυπόγραφο άρθρο στο *Nation* (26.2.2001), σ. 7.
 - 28 Βλ. Navasky, *A Matter of Opinion*, ό.π., σ. 393.
 - 29 Βλ. Lolita Guevarra, «Reporters Crossing Borders Face Bureaucratic Struggles», *The News Media and the Law* (2003), σ. 33, <http://www.rcfp.org>, πρόσβ. 12.8.2011.
 - 30 Βλ. «Διαμαρτυρίες και συμπαράσταση», *Αντί* 731 (9.2.2001), σ. 8.
 - 31 *Αυτ.*
 - 32 *Αυτ.*, σ. 7.
 - 33 *Αυτ.*
 - 34 Τα κείμενα συμπαράστασης στο *Αντί* βρίσκονται κατατεθειμένα στα ΑΣΚΙ.
 - 35 Βλ. «Διαμαρτυρίες και συμπαράσταση», *Αντί*, ό.π.
 - 36 Βλ. κυρίως, «Τιμητική εκδήλωση για το *Αντί* στη Νέα Υόρκη», *Πιζοσπάστης* (3.2.2001), σ. 10.
 - 37 Βλ. «No visa», *Η Κυριακάτικη Αυγή* (4.2.2001), σ. 4.
 - 38 Βλ. «Στην εποχή του ψυχρού πολέμου», ό.π., σ. 45.
 - 39 Βλ. «Διαμαρτυρία Αμερικανών στον Μπερνς για το *Αντί*», *Ελευθεροτυπία* (7.2.2001).
 - 40 «Το *Αντί* και *Η Εποχή* είναι τα μικρά ζιζάνια στο σύστημα», *Η Εποχή* (4.3.2001). Τις ερωτήσεις στον Χ.Γ.Π. έθεσε ο Κώστας Θ. Καλφόπουλος.
 - 41 Σχετικά με το θέμα, βλ. τα δημοσιεύματα στο *Αντί*, κυρίως στο τεύχος 684 (1999).
 - 42 Βλ. «Έκκληση για την ειρήνη», *Αντί* 733 (9.3.2001), σ. 12.
 - 43 Βλ. *Πρακτικά της Βουλής* (5.7.2001), και «Η συζήτηση στη Βουλή για την απαγόρευση εισόδου του εκδότη του *Αντί* στις ΗΠΑ», *Αντί* 733 (9.3.2001).
 - 44 Βλ. μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου του Victor Navasky στη Μαρίνα Κοτζαμάνη, με ημερομηνία 21 Μαΐου 2011.